

Franciszek Makurat
Dr hab. prof. UG

Gdańsk, 04. 06. 2016

Recenzja rozprawy doktorskiej
mgr Magdaleny Nilidzińskiej pt.
Uwarunkowania psychospołeczne jakości życia osób w wieku emerytalnym
uczestniczących w zajęciach Uniwersytetu Trzeciego Wieku
napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. med. Mikołaja Majkowicza

Chciałbym powiedzieć na wstępie, że z uznaniem należy przyjąć wybór problemu badawczego dokonanego przez Doktorantkę. Pomimo bardzo wielu badań dotyczących procesu starzenia się ludzi oraz opisów tego szczególnego okresu ludzkiego życia jakim jest starość, nasza wiedza na ten temat jest wciąż niedostateczna i wymaga kolejnych weryfikacji i uzupełnień.

Na rozprawę składają się następujące części: *Wykaz skrótów*, *Wprowadzenie*, sześć rozdziałów problemowych, *Wnioski*, *Streszczenie*, *Abstract*, *Bibliografia*, *Wykaz rycin*, *Wykaz tabel i Aneksy*. Bibliografia zawiera 158 pozycji, wykaz rycin – 18, wykaz tabel – 15. Wydruk liczy 95 stron, w tym tekst zasadniczy – 65 stron, co jest równoważne ok. 4,5 arkusza wydawniczego, łącznie z ekwiwalencje liczonymi tabelami i wykresami. Praca jest więc niewielka, ale gęsta merytorycznie; ma charakter teoretyczno-empiryczny, a jej cel zwerbalizowany we *Wprowadzeniu* jest następujący: „określenie czynników psychospołecznych warunkujących ocenę jakości życia” (s. 8).

We *Wprowadzeniu* zawarte są ogólne informacje na temat starości i zmian dokonujących się w organizmie człowieka w procesie starzenia się. Tu także przedstawiony został ogólny cel podjętych przez Autorkę badań.

Przedstawię teraz treści poszczególnych rozdziałów i wstępną ocenę doboru ich jakości oraz sposobu prezentacji.

Dwa pierwsze rozdziały rozprawy mają charakter teoretyczno-poglądowy. Rozdział trzeci prezentuje problematykę badań własnych Autorki a więc cel badań, hipotezę ogólną i powiązane z nimi pytania badawcze oraz szczegółowe hipotezy wynikające niejako z postawionych pytań. W rozdziałach czwartym, piątym i szóstym przedstawia Doktorantka uzyskane wyniki badań empirycznych.

Dziekanat Wydziału Nauk o Zdrowiu

Wpl. dnia..... 2016 06. 21

Nr-DNZ/..... 308/2016

Rozdział pierwszy, zatytułowany *Charakterystyka sytuacji osób starszych*, jest przeglądem poglądów różnych badaczy na temat znaczenia aktywności w życiu człowieka oraz sytuacji demograficznej osób starszych w Polsce. A są to poglądy rozmaite – zarówno uściślenia definicyjne, jak i dane i prognozy statystyczne, a także wnioski z badań empirycznych, a nawet zdroworozsądkowe konstatacje i spekulacje. Autorka przedstawiła własny obraz procesu starzenia się. Rozdział ten jest w pewnej mierze omówieniem stanu aktualnych badań. Autorka wykazała się w nim sporą erudycją w zakresie literatury naukowej zbieżnej z przedmiotem rozprawy i umiejętnością jej wykorzystania.

Rozdział drugi, zatytułowany *Jakość życia uwarunkowana stanem zdrowia*, zawiera omówienie dwóch paradygmatów zdrowia: biomedycznego i psychosomatycznego (salutogenetycznego). W rozdziale tym Autorka przyjmuje z przytaczanych obcych prac ważne z punktu widzenia badań definicje: „jakości życia”, oraz „poczucia koherencji”.

Rozdział trzeci, zatytułowany *Metodologia badań własnych*, zawiera prezentację celu, metod oraz organizacji i przebiegu badań. Głównym celem badań – deklaruje Autorka w podrozdziale pierwszym tego rozdziału – „była ocena jakości życia oraz jej uwarunkowań psychospołecznych u osób w wieku emerytalnym w kontekście uczestnictwa w zajęciach Uniwersytetu Trzeciego Wieku” (s. 29). Na marginesie zauważmy, że jest to sformułowanie szersze niż we *Wprowadzeniu* – przypomnijmy, że czytamy tam, iż celem dysertacji jest „określenie czynników psychospołecznych warunkujących ocenę jakości życia” osób w wieku emerytalnym (s. 8). Autorka formułuje hipotezę ogólną: „Poczucie jakości życia jest wyższe u emerytów podejmujących regularną aktywność. Uniwersytet Trzeciego Wieku ułatwia adaptację do wieku starszego poprzez stworzenie możliwości podejmowania stałej aktywności umysłowej” (s. 29).

Autorka przedstawia pytania badawcze i związane z nimi hipotezy.

1. Pierwsze pytanie badawcze brzmi: „Czy istnieją istotne różnice w zakresie jakości życia pomiędzy osobami w wieku emerytalnym uczestniczącymi w zajęciach Uniwersytetu Trzeciego Wieku, a osobami w wieku emerytalnym, które nie uczestniczą w zajęciach Uniwersytetu Trzeciego Wieku?”. Następująca po pytaniu hipoteza ma brzmienie następujące: „Osoby starsze na emeryturze, które uczestniczą w zajęciach Uniwersytetu Trzeciego Wieku, wyżej oceniają swoją jakość życia niż osoby w wieku emerytalnym, które nie uczestniczą w zajęciach Trzeciego Wieku” (s. 29).

Tak sformułowaną hipotezę badawczą Doktorantka uzasadnia poprzez przywołanie poglądów badaczy, którzy zgadzają się z takim oczekiwaniem. Pierwsza hipoteza i następne, sugerują, że wszystkie osoby zaawansowane wiekiem uczestniczące w zajęciach Uniwersytetu Trzeciego wieku będą przejawiać wyższy poziom jakości życia, wyższy poziom koherencji, mniejsze skłonności depresyjne oraz częściej podejmować będą zachowania prozdrowotne.

Zawarty w hipotezach generalny kwantyfikikator (każdy emeryt) nie jest więc uprawniony. Należy jednak przypuszczać, że Doktorantka ma świadomość tego uogólnienia i ma na myśli głównie wyniki badań swoich grup osób starszych. Nie oznacza to wcale, że nie może w swojej końcowej interpretacji dokonywać ekstrapolacji swoich rezultatów badań.

2. Drugie pytanie badawcze brzmi: „Czy osoby starsze przebywające na emeryturze, które uczestniczą w zajęciach Uniwersytetu Trzeciego Wiek, posiadają wyższy poziom koherencji, który zwykle sprzyja wyższej odporności na przeciwności losu i sprzyja adekwatnemu reagowaniu w sytuacjach trudnych niż Emeryci, którzy nie uczestniczą w zajęciach Uniwersytetu Trzeciego Wiek” (interpunkcja i ortografia w tym i innych przytoczeniach – zgodna z oryginałem). Bezpośrednio za pytaniem sformuowana jest hipoteza: „Istnieją istotne różnice w zakresie poczucia zrozumiałości, zaradności, sensowności, koherencji pomiędzy osobami w wieku emerytalnym uczestniczącymi w zajęciach Uniwersytetu Trzeciego Wiek, a osobami w wieku emerytalnym, które nie uczestniczą w zajęciach Uniwersytetu Trzeciego Wiek” (s. 30). Następnie Autorka – podobnie jak przy poprzedniej hipotezie – przytacza twierdzenia innych badaczy zgodne z jej hipotezą.

3. Trzecie pytanie badawcze brzmi: „Czy istnieją istotne różnice w zakresie występowania i nasilenia zaburzeń depresyjnych pomiędzy osobami w wieku emerytalnym uczestniczącymi w zajęciach Uniwersytetu Trzeciego Wiek, a osobami w wieku emerytalnym, które nie uczestniczą w zajęciach Uniwersytetu Trzeciego Wiek?”. Bezpośrednio za pytaniem podana jest hipoteza: „Osoby starsze przebywające na emeryturze, które uczestniczą w zajęciach Uniwersytetu Trzeciego Wiek, są mniej narażone na wystąpienie zaburzeń depresyjnych niż osoby w wieku emerytalnym, które nie uczestniczą w zajęciach tego typu”. Po hipotezie następuje tylko jednozdaniowa uwaga, iż została ona

sformułowana „ze względu na psychospołeczny kontekst występowania zaburzeń depresyjnych” i że „hipoteza ma charakter confirmacyjny” (s. 31). Nie jest jasne, jaki jest sens sformułowań „ze względu na” i „charakter confirmacyjny”. To drugie sformułowanie nie zostało wyeksplikowane, a brzmi niepoprawnie, gdyż sugeruje, że hipotezę można tylko potwierdzić, tymczasem każdą hipotezę naukową można albo sfalsyfikować, albo częściowo potwierdzić, zaś weryfikacja jest nieosiągalna z powodów logicznych, gdyż hipotezy są – jak już zauważyłem - zdaniem ściśle ogólnymi, więc otwartymi czaso-przestrzennie, a każde badanie empiryczne jest czaso-przestrzennie ograniczone. Confirmacja nie jest cechą hipotezy, lecz pozytywnym skutkiem procedury jej sprawdzania, mianowicie – częściowym jej potwierdzeniem, zawsze tylko częściowym, skoro hipoteza jest ogólna.

4. Czwarte pytanie badawcze brzmi: „Czy istnieją różnice w zakresie podejmowanych zachowań prozdrowotnych pomiędzy osobami w wieku emerytalnym uczestniczącymi w zajęciach Uniwersytetu Trzeciego Wieku, a osobami w wieku emerytalnym, które nie uczestniczą w tego rodzaju zajęciach?”. Pytaniu towarzyszy hipoteza: „Osoby starsze, które uczestniczą w zajęciach Uniwersytetu Trzeciego Wieku, podejmują częściej zachowania prozdrowotne niż osoby, które nie uczestniczą w tego rodzaju zajęciach” (s. 31). Następnie przywołana jest opinia innych badaczy zgodna z tą hipotezą. Tę hipotezę Autorka określa także mianem „confirmacyjnej”, nadal nie eksplikując tego terminu.

5. Piąte pytanie badawcze brzmi: „Czy istnieją istotne różnice w zakresie wsparcia społecznego pomiędzy osobami w wieku emerytalnym uczestniczącymi w zajęciach Uniwersytetu Trzeciego Wieku, a osobami w wieku emerytalnym, które nie biorą udziału w zajęciach Uniwersytetu Trzeciego Wieku?”, po czym zwerbalizowana jest piąta hipoteza: „Osoby starsze, które uczestniczą w zajęciach Uniwersytetu Trzeciego Wieku, wykazują się większym wsparciem społecznym otrzymywanym i/lub zapotrzebowaniem na wsparcie niż osoby, które nie biorą udziału w zajęciach Uniwersytetu Trzeciego Wieku” (s.31). Hipoteza ta, jak pisze Autorka, wynika z teorii wsparcia społecznego i dodaje, że „Wsparcie społeczne w podejściu funkcjonalnym jest to <<rodzaj interakcji społecznej, zainicjowanej w sytuacji stresu w celu osłabienia tego stresu>>” – sformułowanie to przytacza za innymi autorami. (s.32), ale go nie rozwija, dodaje tylko, że hipoteza ta ma charakter confirmacyjny. Relację wynikania trzeba by udowodnić, zaś Autorka poprzestaje tylko na deklaracji jej zachodzenia.

Oprócz tych pięciu dwoistych zestawów pytanie-hipoteza, Autorka werbalizuje jeszcze dwa „eksploracyjne” pytania badawcze, którym nie towarzyszą hipotezy:

6. „Jakie czynniki najsilniej różnicują grupy osób starszych: uczestniczących w zajęciach Uniwersytetu Trzeciego Wieku i nie uczestniczącą w zajęciach Uniwersytetu Trzeciego Wieku?” (s. 32).

7. Czy i jakie związki zachodzą pomiędzy ocenami jakości życia i innymi czynnikami psychospołecznymi i czy te z związki różnią się między pomiędzy emerytami uczestnikami zajęć Uniwersytetu Trzeciego Wieku a Emerytami, którzy nie uczestniczą w zajęciach Uniwersytetu Trzeciego Wieku?” (s. 32).

W podrozdziale drugim rozdziału trzeciego Autorka przedstawia techniki badawcze zastosowane „celem odpowiedzi na postawione pytania badawcze oraz weryfikację hipotez” (s. 33). Termin „weryfikacja” zastosowała Autorka w tym zdaniu w znaczeniu potocznym, synonimicznym z terminem „sprawdzenie”. W podjętych badaniach Doktorantka wykorzystwała następujące narzędzia pomiaru zmiennych:

1. Autorską ankietę do badania aktywności; 2. Skróconą wersję kwestionariusza oceniającego jakość życia (WHOQOL); 3. Kwestionariusz Orientacji Życiowej (SOC-29); 4. Inwentarz Zachowań Zdrowotnych; 5. Geriatryczną Skalę Oceny Depresji w wersji skróconej; 6. Drabinę Cantrilla; 7. Berlińskie Skale Wsparcia Społecznego.

Przy użyciu tych narzędzi Autorka przebadła 101 kobiet: 51 uczestniczących w zajęciach Uniwersytetu Trzeciego Wieku oraz 50 kobiet nieuczestniczących w zajęciach Uniwersytetu Trzeciego Wieku, stosując jako kryteria doboru wiek emerytalny, niewykonywanie pracy zarobkowej oraz brak zaburzeń otępiennych (s. 36). Obliczenia wykonane zostały przy użyciu arkusza kalkulacyjnego Microsoft Excel wersja 2010 oraz pakietu statystycznego Statistica wersja 10.

W rozdziale czwartym Autorka przypomina swoje hipotezy badawcze hipotez oraz przedstawia na wykresach i w tabelach wyniki swoich badań empirycznych. Uzyskane wyniki badań potwierdzają postawione hipotezy na poziomach statystycznie istotnych. Część empiryczna pracy nie budzi zastrzeżeń.

W rozdziale piątym przedstawione zostały związki między uwarunkowaniami psychospołecznymi a jakością życia emerytów w relacji do uczestnictwa w zajęciach Uniwersytetu Trzeciego Wieku. Autorka na podstawie wyników empirycznych swoich badań konstatuje występowanie zależności między poczuciem zrozumiałości a percepcją życia i funkcjonowaniem w środowisku społecznym, a także między poczuciem zaradności a

percepcją jakości życia, poczuciem sensowności a ogólną percepcją zdrowia, poszukiwaniem wsparcia a „funkcjonowaniem psychologicznym” (powinno być – „psychicznym”), aktywnością ruchową a ogólną percepcją zdrowia, aktywnością społeczną a oceną aktualnej jakości życia etc., jednakże nie pisze jakie są to zależności – trzeba je wyczytać z danych liczbowych przedstawionych w tabeli na stronie 54.

W rozdziale szóstym Autorka po raz kolejny przytacza, tym razem w parafrazach, treść postawionych przez siebie hipotez i konkluduje – znowu bez relatywizacji do płci, – że „osoby w wieku emerytalnym uczestniczące w zajęciach Uniwersytetu Trzeciego Wieku wyżej niż emeryci nie uczestniczący w zajęciach UTW oceniają własną jakość życia, i że charakteryzuje je styl życia zorientowany na postawę prozdrowotną” (s. 69).

Oprócz wskazanych uchybień znajdujemy w pracy sporo błędów innych typów, spowodowanych brakiem staranności językowej.

A. Błędy kolokacyjne:

1. Str. 9: „aktywność zachodzi wewnątrz osobnika” (s. 9) – *Słownik frazeologiczny języka polskiego* nie notuje takiej kolokacji.
2. Str. 64: „stres emerytury” – powinno być „stres emerytalny”.

B. Błędy kategoriałne:

1. Str. 15: temin „immunologia” definiuje Autorka jako „układ wzajemnie powiązanych ze sobą systemów: psychoimmunologicznego oraz somatoimmunologicznego” – immunologia to nie odporność, ale nauką badającą odporność (o czym świadczy końcówka „-logia”), więc immunologia to nie układ systemów..., lecz nauka o nich.
2. Str. 15: „Idea, że funkcjonowanie psychiczne człowieka wiąże się z procesami biologicznymi jest znana od 2000 lat (Sternberg, 1997). Mechanizm ten pełni ...” – w pierwszym zdaniu występuje kategoria idei, a w drugim – mechanizmu. Są to kategorie różne, niekompatybilne. Ponadto Autorka ekstrapoluje nowoczesne pojęcia na myśl starożytną, która tych pojęć nie znała.
3. Str. 19-20: w typologii paradygmatów zdrowia pierwszym wymienionym paradygmatem jest „model biomedyczny”, następnymi są zaś – „medycyna psychosomatyczna” i „orientacja salutogenetyczna”. Są to różne typy kategoriałne, a nie różne słowa określające ten sam typ. Ponadto nie jest w pełni jasne, jaka jest w przekonaniu Autorki relacja między medycyną psychosomatyczną, a orientacją salutogenetyczną.

5. Str. 26: Autorka przytoczywszy Antowskiego definicję terminu „poczucie koherencji”, dodaje błędną uwagę, że jest to definicja formalna, podczas gdy definicja formalna dotyczy języka formalnego, definicja Antowskiego jest zaś merytoryczna.

6. Str. 16: Autorka cytuje aprobatywnie cudzą pracę: „Mózg ludzki nie może znieść bezcelowego działania” – mózg jest organem, a nie podmiotem aktów intencjonalnych, stany psychiczne są treścią umysłu, nie mózgu.

C. Błędy semantyczne:

Błędem terminologicznym – pleonazmem – jest użyte określenie „pozytywna weryfikacja” (s. 63), gdyż termin „weryfikacja” znaczy: potwierdzenie prawdziwości; określenie „pozytywna weryfikacja” ponadto sugeruje istnienie negatywnej weryfikacji, podczas gdy w języku metodologii empirycznej potwierdzenie fałszywości określane jest terminem „falsyfikacja”. Język potoczny jest w tym przypadku rozbieżny z językiem nauki.

D. Błędy ortograficzne:

1. Powielany jest wielokrotnie błąd ortograficzny polegający na rozdzielnym pisaniu partykuły „nie” z rzeczownikami odsłownymi, np. „nie podejmowanie” (s.23).

2. Pisownia wyrazów zaczynających się dużą literą w środku zdania, np. „Hipoteza nr 3 zakłada, że Osoby starsze...” (s. 62), albo. „wh02 - Ogólna percepcja zdrowaia DOM1 – funkcjonowanie fizyczne”; w tym cytacie jest także inny błąd – dywiz zamiast pauzy oraz brak znaków zamykających człony wyliczanki.

E. Błędy interpunkcyjne:

Jest w tej pracy ponad dwadzieścia błędów interpunkcyjnych, polegających na braku przecinka tam, gdzie powinien być, lub obecności przecinka tam, gdzie go być nie powinno, a także polegających na braku kropek w kilku miejscach.

F. Inne błędy czy niedociągnięcia językowe i edytorskie:

Autorka nie wyodrębniła graficznie dużych, zbyt dużych, bo ponad stronicowych cytatów (s. 9-10), co sprawia, że przytoczenia zlewają się z tekstem własnym.

Wnioski Doktorantki z przeprowadzonych przez nią badań określają stopień procentowej zgodności danych empirycznych z postawionymi hipotezami. Pozyskane dane empiryczne mają bez wątpienia swoją wartość poznawczą.

Konkluzja:

Przedstawiona mi do recenzji praca doktorska posiada niewątpliwy walor, przede wszystkim aplikacyjny. Może stanowić solidną podstawę do konstrukcji projektów maksymalizujących jakość życia i styl funkcjonowania ludzi starszych.

Podsumowując, dysertacja mgr Magdaleny Nilidzińskiej nie budzi większych zastrzeżeń pod względem merytorycznym, a jej treść zgodna jest z tytułem. Sądzę, że mimo wskazanych defektów językowych i strukturalnych, spełnia ustawowe wymagania stawiane rozprawom doktorskim (Ustawa o tytule naukowym i stopniach naukowych z dn. 14.03.2013r) i na tej podstawie wnoszę o dopuszczenie mgr Magdaleny Nilidzińskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Dr hab. prof. UG Franciszek Makurat

